

УДК 343.85:004(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.35.15>

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Пенькова Наталя Євгенівна,
orcid.org/0000-0002-2349-4918
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-
гуманітарних та правових дисциплін
(Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ, Україна)

У статті досліджується процес становлення системи морально-психологічного забезпечення Національної гвардії України в контексті сучасних викликів. Особлива увага приділяється аналізу нормативно-правової бази, що забезпечує функціонування цієї системи, зокрема після відродження Національної гвардії у 2014 році. Визначено ключові нормативні акти, які створили правові передумови для впровадження морально-психологічного забезпечення, та проаналізовано їх вплив на організацію діяльності особового складу.

У дослідженні наголошується на важливості єдиної доктрини морально-психологічного забезпечення для всіх Сил безпеки і оборони України. Це питання є особливо актуальним через те, що різні силові структури, включаючи Збройні Сили України, Національну гвардію, Національну поліцію та інші правоохоронні органи, часто виконують схожі бойові завдання, що потребує уніфікованих підходів до підтримки психологічної стійкості та бойового духу. Запропоновано розробити єдину доктрину, яка об'єднає підходи та стандарти роботи, забезпечуючи системність та ефективність морально-психологічного забезпечення. Наголошується, що залучення державних і приватних структур до реалізації програми морально-психологічного забезпечення сприятиме мобілізації всього потенціалу держави.

Стаття робить висновок про необхідність інтеграції морально-психологічного забезпечення в загальнодержавну систему управління Силами безпеки і оборони України як стратегічного механізму підвищення боєздатності та ефективності виконання завдань у сучасних умовах гібридної війни.

Ключові слова: морально-психологічне забезпечення, Національна гвардія України, нормативно-правова база, Сили безпеки і оборони, психологічна стійкість.

THE FORMATION OF THE SYSTEM OF MORAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

Penkova Natalia Evgenivna,
orcid.org/0000-0002-2349-4918
PhD in Psychology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
Social, Humanitarian and Law Disciplines
(Kyiv Institute of the National Guard of
Ukraine, Kyiv, Ukraine)

The article examines the process of establishing the system of moral and psychological support in the National Guard of Ukraine in the context of modern challenges. Particular attention is paid to the analysis of the regulatory framework that ensures the functioning of this system, especially after the revival of the National Guard in 2014. Key regulatory acts that created the legal preconditions for implementing moral and psychological support are identified, and their impact on organizing the activities of personnel is analyzed.

The study emphasizes the importance of a unified doctrine of moral and psychological support for all Security and Defense Forces of Ukraine. This issue is particularly relevant because various security structures, including the Armed Forces of Ukraine, the National Guard, and the National Police, often perform similar combat tasks, requiring standardized approaches to maintaining psychological resilience and morale. The article proposes the development of a unified doctrine that integrates approaches and standards of operation, ensuring systematic and effective moral and psychological support. It is emphasized that involving public and private structures in implementing a moral and psychological support program will mobilize the full potential of the state.

The article concludes that integrating moral and psychological support into the national system of managing the Security and Defense Forces of Ukraine is a strategic mechanism for enhancing combat capability and ensuring the effective fulfillment of tasks under modern hybrid warfare conditions.

Key words: moral and psychological support, National guard of Ukraine, regulatory framework, Security and Defense Forces, psychological resilience.

Постановка проблеми та її актуальність. Сила та стабільність держави значною мірою визначаються ефективністю її правоохоронних органів, які забезпечують верховенство права, публічний порядок і захист прав громадян. Правоохоронні інституції виступають основним інструментом реалізації державної влади в сфері забезпечення правопорядку, запобігання злочинності та боротьби з нею. Саме їх здатність оперативно реагувати на виклики, забезпечувати правову справедливість і дотримання закону створює фундамент для розвитку демократичного суспільства та зміцнення довіри громадян до держави.

Держава, яка має сильні правоохоронні органи, не лише гарантує безпеку громадян, а й демонструє спроможність захищати свої стратегічні інтереси як всередині країни, так і на міжнародній арені. Ефективність таких органів залежить від їх професійності, технічної оснащеності, інтеграції в міжнародні механізми боротьби зі злочинністю та дотримання принципів законності й прав людини. У сучасному світі саме міцність і надійність правоохоронної системи є показником спроможності держави забезпечувати стійкість і поступальний розвиток у складних умовах глобальних викликів.

Національна гвардія України була створена ще в 1991 році [1], але розформована у 2000 році, а особовий склад, військову техніку, озброєння, фонди та інше майно з'єднань, частин, закладів і установ Національної гвардії України було передано у встановленому порядку відповідно до внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та Збройних Сил України без збільшення їх загальної чисельності [2]. Втім, анексія АР Крим та початок збройного конфлікту на сході України продемонстрували нагальну необхідність у функціонуванні мобільного та боєздатного формування для захисту державного суверенітету. Це стало поштовхом для відновлення Національної гвардії України. Аналізуючи основні історичні етапи та умов зародження та формування підрозділів Національної гвардії України, науковці підкреслюють, що кількість військ із правоохоронними функціями змінювалася залежно від зовнішніх загроз, яскравим прикладом чого є Друга світова війна, коли чисельність внутрішніх військ значно перевищувала їх кількість у мирний час [3, с. 144, 146], тож відновлення Національної гвардії України як самостійного державного органу є яскравою ілюстрацією цієї тези. У сучасних умовах важливого значення набуває підтримка високого рівня бойової готовності та стійкості особового складу, що потребує особливої уваги до питань морально-психологічного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання морально-психологічного забезпечення в Національній гвардії України є надзвичайно актуальним, що демонструється значною увагою наукового інтересу до цієї тематики. Окремим аспектам зазначеної проблематики присвятили свої наукові праці Голота А.А., Липатов І.І., Белай С.В., Васищев В.С., Товма М.І., Лавніченко О.В., Годлевський С.О. та інші. Втім, значна увага науковців приділяється в основному висвітленню різних аспектів функціонування цієї системи, в той час як правовому підґрунтя не приділена належна увага.

Метою статті є аналіз процесу формування та розвитку нормативно-правової бази, що забезпечила становлення системи морально-психологічного забезпечення в Національній гвардії України з моменту її відродження у 2014 році.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні Національна гвардія України, відповідно до ст. 1 закону України «Про Національну гвардію України», є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [4]. Враховуючи вищезазначені завдання, покладені на цей правоохоронний орган законодавством, виникла нагальна потреба в ефективній системі морально-психологічного забезпечення для підтримки боєздатності та психологічної стійкості особового складу.

Як зазначають науковці, відновлення боєздатності з'єднань (військових частин) Національної гвардії України є на сьогодні не тільки важливою справою, а й актуальним завданням органів військового управління і роботи з особовим складом щодо морально-психологічного забезпечення діяльності сил Національної гвардії України

[5, с. 97–98]. Морально-психологічне забезпечення виступає не лише інструментом підвищення ефективності виконання бойових завдань, але й запорукою збереження морального духу, дисципліни та згуртованості підрозділів у складних умовах сучасних викликів.

Майже десятирічний період, протягом якого Національна гвардія України не існувала як окреме військове формування, спричинив не лише втрату адміністративних і кадрових напрацювань, а й зникнення сталої системи виховної та психологічної роботи. Тож із початком антитерористичної операції постала нагальна потреба у відновленні та модернізації морально-психологічної підтримки військовослужбовців.

Крім того, невіддільним аспектом стала гібридна агресія, яка поєднувала в собі відкриті бойові дії та інформаційні атаки. Ворог активно використовує пропаганду, дезінформацію та маніпулювання громадською думкою для підризу морального духу українських військових і суспільства загалом. У цих умовах стало зрозуміло, що традиційних методів «політико-виховної» роботи вже недостатньо. Необхідно було запровадити сучасні інформаційні технології, створювати просвітницькі матеріали, інформаційні дайджести й навіть застосовувати принципи психологічних операцій, аби протидіяти деструктивному впливу та деморалізації особового складу.

Все це стало поштовхом для активної нормотворчої роботи. В самому законі України «Про Національну гвардію України» термін «морально-психологічне забезпечення» взагалі не вживається. Втім, у низці статей зазначеного закону опосередковано закладаються правові підвалини, які дозволяють трактувати морально-психологічне забезпечення як одну зі складових ефективної діяльності Національної гвардії України. Так, аналізуючи завдання, які покладені на військовослужбовців Національної гвардії законом, зрозуміло, що ефективне виконання цих завдань вимагає належного морально-психологічного забезпечення особового складу, особливо в умовах участі у бойових діях.

Правовою передумовою становлення системи морально-психологічного забезпечення стало Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене постановою Кабінету міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878, в п. 30 якого зазначено, що одним із завдань цього державного органу є організація системи психологічного забезпечення державних службовців МВС та ДМС, поліцейських та державних службовців Національної поліції, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та державних службовців ДСНС, військовослужбовців та державних службовців Національної гвардії та Адміністрації Держприкордонслужби, та забезпечення її функціонування [6].

Для забезпечення ефективного функціонування морально-психологічного забезпечення були розроблені відповідні нормативно-правові акти. Зокрема, наказом Міністерства внутрішніх справ України від 8 грудня 2016 року № 1285 було затверджено «Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» [7], яке визначає організацію та систему психологічного забезпечення в Національній гвардії в Україні. Положення визначає основні засади, принципи та порядок організації психологічного забезпечення в Національній гвардії України. У ньому закладено положення про психологічну підтримку особового складу, що охоплює як профілактичні, так і корекційні заходи, спрямовані на збереження та відновлення психічного здоров'я військовослужбовців. Документ передбачає комплексний підхід до роботи з особовим складом, включаючи індивідуальні консультації, групові тренінги, моніторинг психологічного стану та оперативне реагування на кризові ситуації. Особлива увага приділяється попередженню стресу в умовах бойових дій, підтримці адаптації до екстремальних ситуацій та роботі з ветеранами.

Варто також відзначити наказ Міністерства внутрішніх справ України № 285 від 3 квітня 2017 року «Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС» [8]. Цей наказ встановлює порядок проведення медичних та військово-лікарських експертиз, що прямо впливає на формування та підтримку належного психологічного стану військовослужбовців. Наказ визначає процедури оцінки психофізіологічних особливостей кандидатів та військовослужбовців. Згідно з Положенням, медичні (військово-лікарські) комісії оцінюють індивідуальні характеристики військових для визначення їх здатності виконувати службові обов'язки в умовах підвищеного стресу. Такий підхід забезпечує відбір психологічно стійких осіб, що є важливим для моральної стійкості підрозділів. Важливим аспектом є визначення причинного зв'язку захворювань, поранень і травм. Це стосується як діючих військовослужбовців, так і осіб, які завершили службу. Такий підхід дозволяє не лише надавати відповідну психологічну допомогу, але й забезпечувати соціальний захист військових та їхніх родин, що є важливим для підтримки довіри до командування. Таким чином, зазначений наказ виконує важливу функцію в системі морально-психологічного забезпечення Національної гвардії України, закладаючи правові підстави для проведення якісної медико-психологічної експертизи. Це забезпечує не лише відбір та підтримку боєздатного особового складу, але й створює умови для підвищення ефективності виконання завдань, що є основою морально-психологічної стійкості військовослужбовців.

Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 10 від 14 січня 2019 року «Про затвердження Норм належності майна підрозділів психологічної служби в Національній гвардії України» [9] визначає перелік та обсяги майна, необхідного для ефективної роботи психологічної служби, що сприяє посиленню боєготовності та морального стану особового складу. Варто зазначити, що належне матеріально-технічне забезпечення психологічної служби підвищує ефективність її діяльності. Підрозділи отримують необхідні ресурси для проведення психологічної діагностики, реабілітаційних заходів, тренінгів і консультацій. Це дозволяє надавати своєчасну і якісну допомогу військовослужбовцям, що є важливим фактором для підтримки їх морального духу. Крім того, наказ враховує актуальні вимоги до функціонування психологічної служби. Він забезпечує підрозділи сучасними засобами, які відповідають умовам виконання завдань у зонах підвищеного ризику. Зокрема, передбачено обладнання для мобільних груп підтримки, які працюють безпосередньо у зоні бойових дій.

Зазначені нормативно-правові акти заклали правові основи становлення системи морально-психологічного забезпечення в Національній гвардії України після її відродження у 2014 році. Втім, повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році поставило перед системою нові виклики, що вимагали адаптації та модернізації. Складність бойових завдань, інтенсивність воєнних дій, масове застосування інформаційно-психологічних операцій з боку противника та значний психологічний тиск на особовий склад стали каталізаторами для вдосконалення існуючих підходів до морально-психологічного забезпечення.

Таким чином, повномасштабна війна стала важливим етапом у формуванні сучасної системи морально-психологічного забезпечення Національної гвардії України, що поєднує як нормативно-правові основи, закладені після 2014 року, так і новітні підходи, які відповідають реаліям сучасної війни. Це дозволяє забезпечити стійкість, бойовий дух та готовність особового складу до виконання завдань в умовах тривалого збройного конфлікту.

Враховуючи сучасні тенденції ведення бойових дій, у 2024 році Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України було суттєво оновлено [7].

Актуалізація цього нормативного документа була обумовлена низкою чинників, які стосувалися як еволюції характеру бойових дій, так і необхідності інтеграції інноваційних підходів до роботи з особовим складом. Насамперед, зміни були пов'язані зі зміною характеру військових операцій, зокрема у контексті гібридної війни. Реалії бойових дій показали важливість протидії не лише фізичним загрозам, але й інформаційно-психологічним атакам, які деморалізували особовий склад. Противник активно використовує інформаційний простір для підризу морального духу військовослужбовців, що вимагає розробки нових методик роботи психологічних служб, зокрема створення мобільних груп підтримки.

Додатковим викликом стала проблема посттравматичного стресового розладу, яка виявилася масштабнішою, ніж передбачалося на початкових етапах війни. Раніше існуючі підходи до профілактики та реабілітації військових, які пережили психотравмуючі події, виявилися недостатньо ефективними. Соціальний аспект також відіграв важливу роль у внесенні змін. Психологічна підтримка сімей військовослужбовців стала невіддільною частиною роботи морально-психологічного забезпечення, оскільки інформаційні атаки противника нерідко були спрямовані на їх деморалізацію. Крім того, адаптація нових категорій військовослужбовців, включаючи мобілізованих та добровольців, потребувала модернізації психологічних підходів. Таким чином, внесення змін до зазначеного положення було зумовлене необхідністю адаптації до сучасних військових і соціальних викликів, інтеграції передового досвіду та створення інноваційних підходів, спрямованих на підтримку боєздатності та психологічної стійкості особового складу Національної гвардії України.

Редакція Положення 2024 року вводить нові поняття, що дозволяють точніше формулювати завдання психологічного забезпечення. Наприклад, термін «психологічна резильєнтність» акцентує увагу на здатності військовослужбовців протистояти стресам і швидко відновлюватися після впливу несприятливих умов. Введено також поняття «супервізія», яке визначає процес надання професійної допомоги самим психологам для підвищення їхньої кваліфікації та запобігання вигоранню.

Важливим нововведенням стало запровадження мобільних груп психологічної підтримки, які здійснюють експрес-діагностику стану військовослужбовців у зоні бойових дій та надають необхідну психологічну допомогу. Крім того, з'явився інститут консультантів за принципом «рівний — рівному», який дозволяє залучати до підтримки військових їхніх колег, що пройшли спеціалізоване навчання.

Редакція 2024 року також акцентує увагу на удосконаленні процедур психологічної роботи. Зокрема, деталізовано механізми експрес-діагностики психоемоційних станів для швидкої оцінки готовності до виконання бойових завдань. Впроваджено заходи з психологічної декомпресії, які сприяють поступовій адаптації військових після перебування в екстремальних умовах. Зміни також торкнулися системи профілактики посттравматичного стресового розладу. Нове положення передбачає розширення заходів для військових, які зазнали психотравмуючих ситуацій, і запровадження довгострокових реабілітаційних програм. Крім цього, уточнено функціональні обов'язки посадових осіб, відповідальних за психологічне забезпечення, а також встановлено чіткіші механізми взаємодії між підрозділами.

Таким чином, редакція 2024 року відображає прагнення підвищити ефективність системи психологічного забезпечення через інтеграцію інноваційних методик, розширення функціональних можливостей підрозділів і впровадження нових інструментів для підтримки морально-психологічного стану військовослужбовців. Це сприяє адаптації нормативно-правової бази до сучасних реалій та створенню умов для ефективного виконання бойових завдань.

Втім, система морально-психологічного забезпечення Національної гвардії України потребує подальшого вдосконалення. Науковці наразі звертають увагу на необхідність розроблення доктрини морально-психологічного забезпечення дій військових частин (формувань) Національної гвардії України [10, с. 89]. Більш широко підходячи до цього питання, А.А. Голота зазначає, що має відбуватись процес залучення державних і приватних структур до загальнодержавної Програми морально-психологічного забезпечення Сил безпеки і оборони України з використанням всього потенціалу держави [11, с. 87]. На наш погляд, розроблення єдиної доктрини морально-психологічного забезпечення для всіх Сил безпеки і оборони України є оптимальним підходом, який дозволить забезпечити системність і ефективність у цій сфері. Замість створення окремих доктрин для кожного відомства, єдина доктрина встановить спільні принципи, стандарти та механізми роботи, що сприятиме уніфікації підходів до підтримки морально-психологічного стану особового складу всіх силових структур. Це особливо важливо в умовах взаємодії різних формувань під час спільних операцій або в кризових ситуаціях, де узгодженість і координація дій є критичними.

Необхідність єдиної доктрини стає ще актуальнішою, враховуючи, що Збройні Сили України, Національна гвардія України, Національна поліція України та інші Сили безпеки та оборони України в сучасних умовах часто виконують однакові бойові задачі на полі бою. Незважаючи на різний правовий статус і функціональні обов'язки цих органів, їх участь у бойових діях створює потребу у стандартизованих підходах до психологічної підтримки, профілактики бойового стресу та реабілітації військовослужбовців та правоохоронців. Узгоджена система морально-психологічного забезпечення забезпечить ефективну координацію дій, сприятиме зміцненню бойового духу та уникненню конфліктів між підрозділами.

Єдина доктрина дозволить ефективніше використовувати наявні ресурси та уникнути дублювання зусиль. У рамках єдиної доктрини можна розробити стандартизовані підходи до психологічної підтримки, профілактики стресових станів та реабілітації військовослужбовців. Також це сприятиме обміну досвідом і впровадженню кращих практик між різними відомствами.

Крім того, єдина доктрина забезпечить більш тісну координацію між органами управління, дозволяючи ефективно реагувати на виклики сучасної гібридної війни. Вона сприятиме інтеграції інноваційних методик та технологій, таких як цифрові платформи для моніторингу морального стану, тренінги із застосуванням віртуальної реальності та психологічні програми реабілітації. Уніфікація підходів також дозволить залучити приватний сектор і громадянське суспільство до реалізації спільних ініціатив, спрямованих на підтримку бойового духу і психологічної стійкості особового складу. Такий підхід гарантуватиме, що система морально-психологічного забезпечення буде працювати як єдиний механізм, що підсилює обороноздатність України.

Висновки. Ефективність діяльності Національної гвардії України значною мірою залежить від функціонування сучасної системи морально-психологічного забезпечення, здатної підтримувати боєздатність і психологічну стійкість особового складу в умовах виконання складних і багатогранних завдань. Аналіз нормативно-правової бази показує, що процес становлення зазначеної системи у Національній гвардії України зазнав значних змін після її відродження у 2014 році. Впроваджені нормативні акти заклали основи для організації психологічної підтримки, моніторингу морального стану та реабілітації військовослужбовців Національної гвардії України, забезпечуючи інтеграцію інноваційних методик і підходів.

У сучасних умовах єдина доктрина морально-психологічного забезпечення для всіх Сил безпеки і оборони України є нагальною потребою. Така доктрина сприятиме

стандартизації підходів, підвищенню ефективності взаємодії між відомствами та мобілізації ресурсів держави. Особливо це важливо з огляду на те, що різні силові структури, зокрема Збройні Сили України, Національна гвардія та Національна поліція, часто виконують схожі бойові завдання. Уніфікація підходів до психологічної підтримки, профілактики бойового стресу та реабілітації є важливою складовою підвищення обороноздатності України в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1774-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-12#Text>
2. Про розформування Національної гвардії України : Закон України від 11.01.2000 р. № 1363-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-14#Text>
3. Корнієнко Д. М., Приймак В. П. Історичні передумови формування підрозділів Національної гвардії України в XX столітті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 47, том 2. С. 144–147.
4. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
5. Ліпатов І.І., Лавніченко О.В., Годлевський С.О. Діяльність органів військового управління і структур морально-психологічного забезпечення з підтримання і відновлення боєздатності з'єднань (військових частин) Національної гвардії України. *Чесць і закон*. 2023. № 1 (84). С. 97–101.
6. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#n55>
7. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України : Наказ МВС України від 08.12.2016 № 1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text>
8. Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС : Наказ МВС України від 03.04.2017 № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17#Text>
9. Про затвердження Норм належності майна підрозділів психологічної служби в Національній гвардії України : Наказ МВС України від 14.01.2019 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-19#Text>
10. Белаї С.В., Ліпатов І.І., Васищев В.С., Товма М.І. Обґрунтування вимог до доктрини морально-психологічного забезпечення дій військових частин і формувань Національної гвардії України. *Чесць і закон*. 2022. № 82. С. 85–90.
11. Голота А.А. Морально-психологічне забезпечення Сил оборони України потребує модернізації на державному рівні. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, August 18, 2023. Cambridge, UK. С. 87–90.